

Mezar Stelleri Işığında Aizanoi'da Suriye Tipi Alınlık Modası¹

Zerrin ERDİNÇ²

Öz

Aizanoi, antik dönemde Phrygia Bölgesi'nde önemli bir kent ve Zeus Tapınağı'ndan dolayı da önemli bir dini merkezdi. Phrygia Bölgesi'nde yaygın olarak görülen Zeus ve Ana Tanrıça kültleri Aizanoi'da da tapınım görmüş, kentin tanrı ve tanrıçası olmuştur. Baş tanrı Zeus'un ve Meter Steunene'nin kentteki ölü gömme adetlerine ve ölümden sonraki yaşam inanışlarına etkisi yadsınamaz durumdadır. Buna bağlı olarak MS 1.yy'dan itibaren Aizanoi'da farklı tipte mezar stelleri üretildiğini bilmekteyiz. Çeşitli tiplerde mezar steli üretilmiş olmasına karşın özellikle MS 2.yy ile birlikte ortaya çıkan Suriye tipi alınlıklı ve Suriye kemerli mezar stelleri bölge mezar steli tipolojisindeki geniş repertuarıyla dikkat çekmektedir. Tek başına veya çifte mezar steli şeklinde gördüğümüz bu steller daha önce çeşitli araştırmacılar tarafından önerilen tipoloji tablolarında form ve bezeme öğeleri açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ilk olarak antik dünyada ve Aizanoi'da Suriye tipi alınlığın ortaya çıkışı ve tipoloji incelenerek bölge mimarisinde etkilendiği ve etkilediği unsurlar ile tarihsel süreçte Aizanoi mezar steli modasına katkılarının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda mezar stellerinin yanı sıra anıtsal mezar mimarisinde ve sikkeler üzerindeki Suriye tipi alınlıklar değerlendirmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aizanoi, mezar steli, mimari, Suriye tipi alınlık, Suriye kemeri, tipoloji.

Syrian-type Pediment Fashion in Aizanoi in the Light of Grave Steles

Abstract

Aizanoi was an important city in the Phrygia Region in ancient times and an important religious center due to the Temple of Zeus. Zeus and Mother Goddess cults, which are common in the Phrygia Region, were also worshiped in Aizanoi and became the god and goddess of the city. The influence of the chief god Zeus and Meter Steunene on burial customs and afterlife beliefs in the city is undeniable. Accordingly, we know that different types of grave steles were produced in Aizanoi since the 1st century AD. Although various types of funerary stelae have been produced, the Syrian type pedimented and Syrian arched grave steles, which emerged with the 2nd century AD, draw attention with their wide repertoire in the typology of the regional grave stele. These steles, which we see as single or double grave steles, have been evaluated in terms of form and

¹ Bu makale 2020 yılında Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Arkeoloji ABD'nde Prof. Dr. Elif Özer danışmanlığında tamamlanan Aizanitis Mezar Taşları başlıklı tezden türetilmiştir.

² Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kütahya/Türkiye, e-Posta: zerrin.erdinc@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8377-7354>

decoration elements in the typology tables previously suggested by various researchers. In this study, firstly, the emergence and typology of the Syrian type pediment in the ancient world and in Aizanoi was examined, and it was aimed to reveal the elements that were affected and influenced by the architecture of the region and its contributions to the Aizanoi tomb stele fashion in the historical process. In this context, besides the tomb steles, the Syrian type pediments on the monumental tomb architecture and on the coins were taken into consideration.

Keywords: Aizanoi, gravestone, architecture, Syrian pediment, Syrian arch, typology.

Giriş

Aizanoi günümüzde İç Batı Anadolu'da, Kütahya İli'nin 48 km güneybatısında yer alan Çavdarhisar ilçesi sınırlarında bulunmaktadır ve genel olarak Örencik Ovası'na konumlandırılmıştır (Harita 1).

Harita 1: Aizanoi ve Aizanitis Bölgesi Sınırları (Erdoğan, 2020: 12, Har. 2)

Kent Hellenistik dönemde Pergamon ve Bithynia Krallığı arasında el değiştirmiş ve bu krallıkların yönetimi altında varlığını sürdürmüştür. Güneye genişlemek isteyen Bithynia Krallığı için stratejik bir noktada bulunan Aizanoi, I. Attalos tarafından MÖ 216-213 yılları arasında ele geçirilmiştir. Ancak MÖ 197 yılında Bithynia Krallığı bölgede tekrar egemenlik sağlamıştır. Pergamon ile Seleukoslar arasında yapılan Apameia Barışı (MÖ 188) ile Aizanoi tekrar Pergamon Krallığı hâkimiyetine geçmiştir. I. Prusias ile yapılan anlaşmadan sonra Aizanitis

Bölgesi II. Eumenes'in denetimi altına girmiş ve Roma egemenliğine geçinceye kadar Attaloslar denetiminde kalmıştır (MAMA IX, xxiii). Roma Dönemi'nde ise Anadolu'da önemli kentlerin arasında yer almış ve en parlak zamanını bu dönemde geçirmiştir. Kentte bulunan Zeus Tapınağı'nın sağlamış olduğu avantaj ile bir tapınak-kent haline gelmiş ve çevre kentlere göre daha da gelişmiştir. Kent Zeus Tapınağı etrafında kendi topraklarına sahip olmuş ve ekip biçilen topraklardan elde edilen gelir ekonomik olarak kente önemli kazançlar sağlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun bölgede egemen olmasından itibaren, yaklaşık olarak MS 3. yüzyılın ortalarına kadar kentin dini önemi hep ön planda olmuştur. Strabon Aizanoi'u Phrygia Epiktetos³ kentleri arasında göstermiştir (Strab. XII, 8, 12). Phrygia Epiktetos MÖ 133'ten sonra kendi kent sikkelerini basmıştır. Sikkelerin Aizanoi'da basıldığı düşünülürse bu gelişme Aizanoi'un MÖ 1. yüzyılın ortalarında polis konumuna geldiğini göstermektedir (Magie, 1951: 999; Ramsay, 1975: II, xxiii ve xxvii, n.14; Naumann, 1979: 9; MAMA IX, xvii; Tabbernee, 1997: 315). Ancak Aizanoi'da büyük kamu binalarının inşası ile kentte başlayan gelişmiş imar faaliyetleri Erken İmparatorluk Dönemi'nde gerçekleşir (Jes, 2001: 301; Rheidt, 2008: 118; Rheidt, 2009: 1226). MS 2. yüzyılın ortalarına doğru ise kent daha önce hiç olmadığı kadar gelişme gösterir. Bu gelişme Roma'nın Anadolu'da gücünü hissettirmeye başlaması ve ardından bölgeyi hâkimiyeti altına alması ile ilişkili olmalıdır (İznic, 2006: 295; Rheidt, 2008: 1225).

Bu çalışmada Suriye tipi kemer ve alınlıkların kullanımı, Aizanoi'da sıklıkla karşımıza çıkan ve literatürde Suriye tipi alınlıklı mezar steli olarak anılan stellerin ışığında Aizanoi'da bu tipin ortaya çıkışı, gelişimi, mezar steli tipolojisi ve çevre kentlere etkileri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kent ve çevresinde bulunan yerleşimlerdeki mezar taşları hakkında araştırmalar gerçekleştirilmiş ve literatür taraması yapılmıştır.

Aizanoi'da Suriye tipi alınlıklara mezar stelleri açısından baktığımızda söz konusu tipte birçok mezar stelinin bulunduğunu görmekteyiz. Çalışma kapsamında değerlendirdiğimiz Suriye tipi alınlıklı mezar stelleri Aizanoi'da Zeus Tapınağı açık hava sergi alanında, tonozlu alt yapı sergi salonunda, Çavdarhisar ilçe sınırlarında cami, mezarlık, bahçe veya özel mülk ve tarla gibi çeşitli yapıların içinde veya çevresinde ve Çavdarhisar ilçesi köy yerleşimlerine dağılmış vaziyettedir.

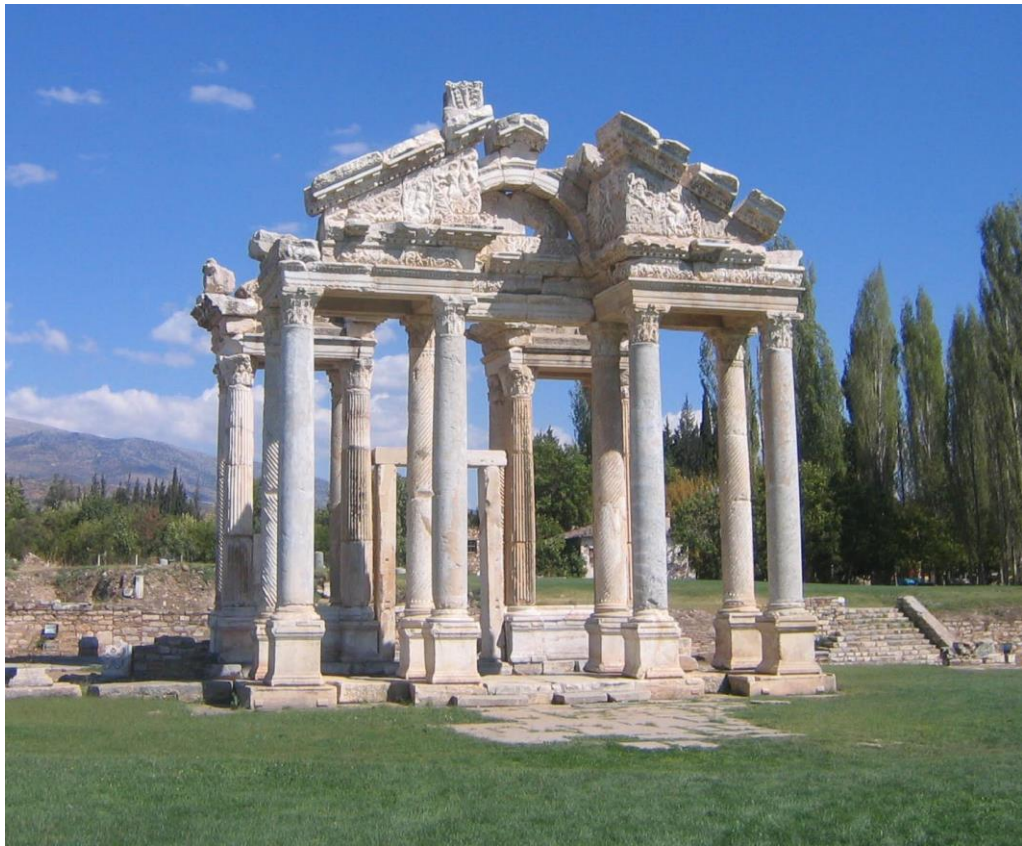
Suriye Tipi Alınlıklar ve Kemerler

Sear'ın tanımına göre bir mimari terim olan Suriye tipi alınlık, korniş, friz ve arşitrav entablaturünün tamamının bir kemer üzerinde taşındığı bir tür mimari düzenlemedir (Sear, 1982: 245). Kemer ve alınlık şeklinde kullanımları bulunmaktadır. 'Suriye' isminin bu mimari unsurun kökenine ve yaygın olarak kullanıldığı yer olan Suriye'ye dayandığı düşünülse de net olarak açıklığa kavuşmamıştır. Ancak literatüre bu şekilde yerleşmiştir. En erken örneği MÖ 19. yüzyılda Suriye Si'deki Dushara Tapınağı'nda görülmektedir (Ward-Perkins, 1970: 340; Yegül-Favro, 2019: 750). Suriye tipi kemerler ve alınlıkların kökeni ile ilgili araştırmalar yapan López de Corselas'a göre, bu mimari düzen Ptolemaik Mısır'a,

³ Strabon "Aizanoi (Çavdarhisar), Nakoleia (Seyitgazi), Kotiaion (Kütahya), Midaieion (Kara Höyük), Dorylaion (Eskişehir) Phrygia Epiktetos'un kentleridir; keza bazı yazarlara göre Mysia'ya ait olduğu kabul edilen Kadoi de (Gediz) bunlar arasında yer alır." demiştir. Epiktetos için bk: Şahin, 1986: 265.

İskenderiye'ye, doğuda Cyrene, Suriye, Petra ve Palmira'ya, batıda ise önemli bir merkez olan Pompeii'ye kadar yayılmıştır (López de Corselas, 2012: 201). Suriye kemerli olarak inşa edilen yapılardan en bilinen örneği İmparator Hadrianus'un Tivoli'deki villasında Canopus'un etrafında görülmektedir (Knell, 2008: 103-110)

Çalışmamızın konusunu oluşturan Suriye tipi alınlık ise Anadolu'da iki farklı tipte görülmektedir. Bunlardan ilkinde kavisli lento, entablaturden ayrı şekilde inşa edilmiştir. Bu uygulamanın Anadolu'da en bilinen örneği Aphrodisias Tetrapylonu'dur (Resim 1).

Resim 1: Aphrodisias Tetrapylonu (Hrnčiarik, 2014: fig. 4, Foto: H. Thür)

MS 2.yy ortalarına tarihlenen yapı Aphrodite kutsal alanının giriş kapısıdır. Antoninler Dönemi stilini yansıtan zengin süslemeleriyle göz doldurmaktadır. Mezar yapılarına baktığımızda ise Termessos'da bulunan ve yazıtından anlaşıldığı üzere Mamstis'e ait olan mezar da bu tip bir Suriye tipi alınlığa sahiptir (Resim 2). Sütunlu aedicula tipi mezar yapısıdır ve aedicula önünde dört adet korinth sütunu bulunmaktadır (Çelgin, 1990: 158). Yine Termessos'ta E1 nekropolünde yer alan Aurelia Pedamuriane Nanelis (Çelgin, 1990: 162) ve Aurelia Artemeis (Çelgin, 1990: 163) isimindeki iki kadına ait sütunlu aedicula tipi mezar yapılarının alınlık kısımları Suriye tipi alınlık şeklinde inşa edilmiştir (Heberdey-Wilberg, 1900: 197, 201; Lanckoronski, 2005: 112, 216)

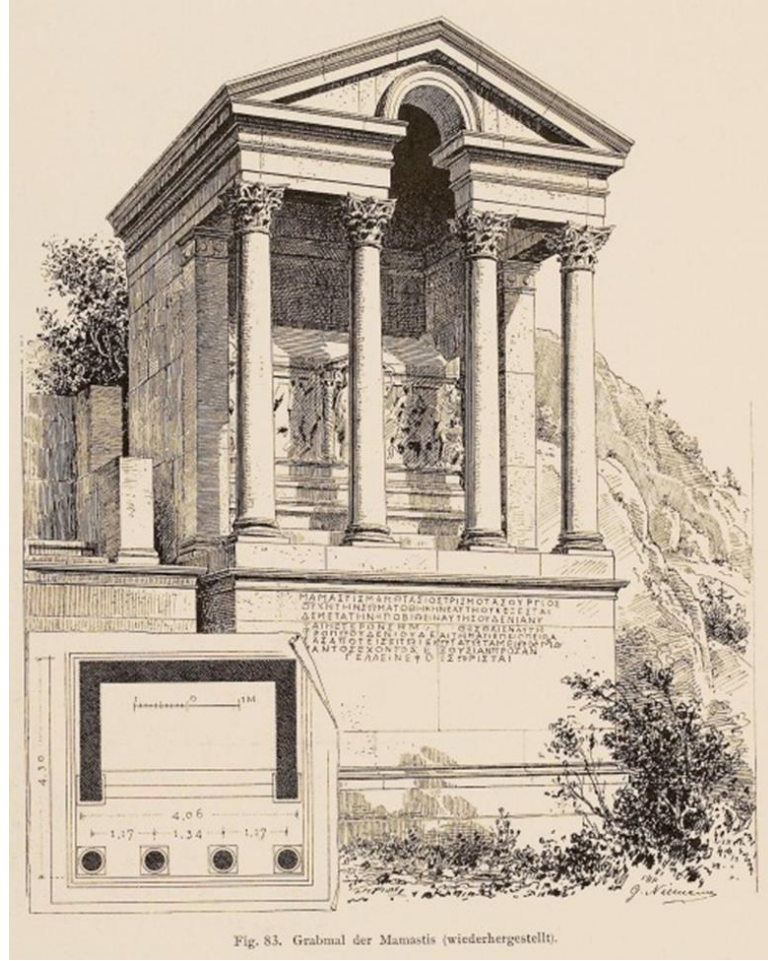

Fig. 83. Grabmal der Mamastis (wiederhergestellt).

Resim 2: Mamstis'in Mezar Anıtı (Lanckoronski, 2005: Fig. 83)

Bir diğer Suriye tipi alınlıklarda ise entablatur kavisli lento gibi bir kemer şeklinde kesintisiz olarak kıvrılmaktadır (Hrnčiarik, 2014: 101). En önemli örneklerinden birisi Ephessos Hadrian Tapınağı'dır (Resim 3). Tapınağın ön cephesinde köşelerde ante yerine dikdörtgen payeler bulunmaktadır. Payelerin arasında iki tane sütun kullanılmıştır. Tapınağın ön cephesi üzerinde ise korinth düzeninde sütun başlıkları tarafından taşınan Suriye tipi alınlık bulunmaktadır. Tapınağın anteler ve sütun başlıklarının üzerinde üç fascialı arşitrav ve ranke bezemelerinin tek bir mimari blok üzerine yapıldığı arşitrav-friz kuşağı, onun üzerinde ise konsollu geison yer almaktadır. Arşitrav-friz ve geison kuşakları Suriye tipi alınlıkta da devam etmektedir. Suriye tipi alınlığın ortasında Tykhe büstü bir akanthus çanağı içinde görülmektedir⁴.

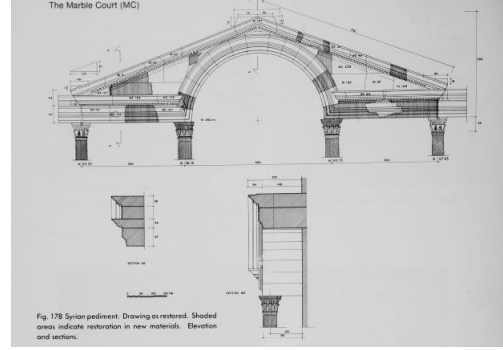
Hadrian Tapınağı'nın benzeri bir diğer örnek Sardeis Hamam-Gymnasium yapısının Mermer Avlu'sunda görülmektedir (Resim 4). Birbirine çok benzeyen iki

⁴ Kağıtçı, Bargylia Hadrian Tapınağı için de Suriye tipi alınlık önerisi getirmiştir. Bk. Kağıtçı 2011, 42, 101, Şekil. 66.

örnek olmasına karşın Sardeis'deki uygulamada en önemli farklılık yatay kornişin arşitravla birlikte kemer üzerinde devam etmemesidir (Yegül, 1986: 60-61, Fig. 178).

Resim 3: Efes Hadrian Tapınağı
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temple_of_Hadrian_Ephesus.JPG,
Erişim tarihi: 07.04.2021)

Resim 4: Sardeis Mermer Avlu
(Yegül, 1986: fig. 178)

Her iki mimari düzenleme de örneklendirdiğimiz yapıların inşa tarihlerine bakıldığında MS 2.yy'da karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Anadolu için her iki tipi aynı dönemde ortaya çıktığını ve kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

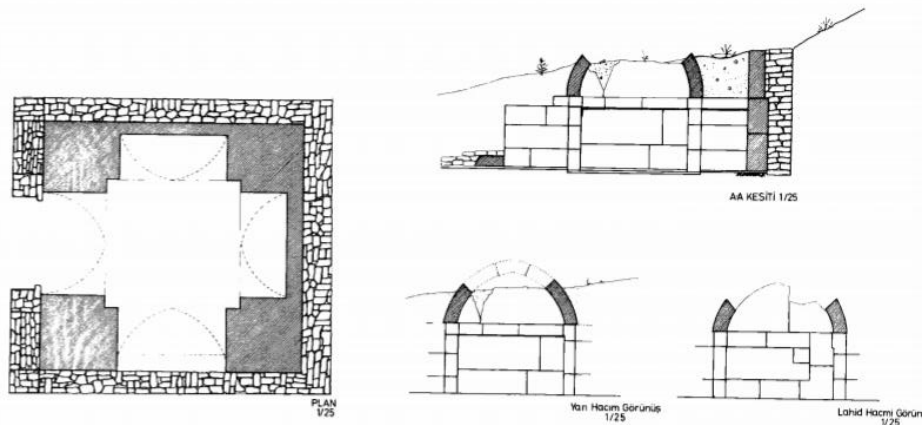
Phrygia'da kapı biçimli mezar steli geleneğinin kökenini bölgede görülen kaya anıtlarına dayandıran görüşten yola çıkarak Suriye tipi alınlıklı mezar stellerinin örneklerini de Phrygia'nın anıtsal kaya mezarlarında aramak yerinde olacaktır. Buna göre özellikle Afyon İhsaniye İlçesi'ni 10 km kuzeydoğusunda bulunan Demirli Köyündeki Demirlikale olarak adlandırılan oda mezar Suriye tipi alınlığa benzer şekilde kemerli cephe mimarisine sahiptir (Kortanoğlu, 2006: 110). Yine İhsaniye'de bulunan Ayazın I (Ramsay, 1882: Pl. XXVI) ve Ayazın II (Ramsay, 1882: Pl. XXVII, n. 2; Kortanoğlu 2008: 55, 58-59, 70, 72, 77, 109-110, 517-519, Pl. 116-120) mezarlarında Suriye tipi alınlık benzeri yarım daire kemerler ve Ayazın III (Ramsay, 1882: 262, Pl. XXVIII, n.3; Perrot-Chipiez, 1890: 139, Fig. 92; Haspels, 1971: V.I, 172, V.II, Figs. 292-93; Kortanoğlu, 2008: 70, 72, 77, 88, 109-110, 519-521; Kortanoğlu, 2016: 260) mezarında kemer içinde karşılıklı duran iki aslan bölgedeki Suriye tipi alınlıklı mezar stellerinde görülen klasik şemayı yansıtmaktadır.

Çalışmamızın kapsamını oluşturan Aizanoi'da ise şimdiye kadar yapılan kazılar sonucunda mimari anlamda Suriye tipi alınlıklı bir yapıya rastlanmamıştır. Ancak Aizanoi güney nekropolde 1990 ve 1991 yıllarında Kütahya Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazılarında tespit edilen iki farklı mezar yapısındaki girişler, çeşitli araştırmacılar tarafından Suriye tipi alınlıklı ve Baldaken tipli mezar olarak değerlendirilmiştir. 1990 yılında yapılan kurtarma kazısında tespit edilen mezar kuzey-güney doğrultuludur ve mezar yapısının girişi kuzey yönündedir (Resim 5). Mezar iç kısmında dört parçaya bölünmüştür ve her bir parça niş şeklinde düzenlenmiştir. Nişler, giriş ve nişlere açılan koridorun üst kısmı beşik tonozludur (Taşkırın 2019: 117). Mezar odası 6.10x5.57x2.93cm ölçülerindedir ve lahit, girişin karşısındaki nişte bulunmaktadır (Türktüzün 1992: 82). MS 2.yy'ın 3. yarısına

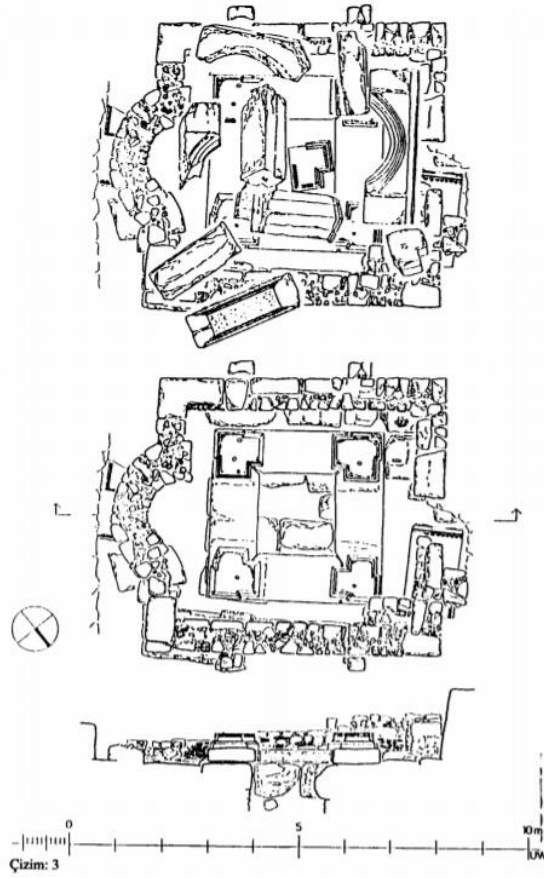
tarihlenen lahit günümüzde Amazon Lahdi olarak bilinmekte ve Kütahya Müzesi'nde sergilenmektedir (Türktüzün 1992: 85). Wulf yapının giriş kapısının Aizanoi'da sıklıkla karşımıza çıkan kapı biçimli mezar stellerindeki gibi düzenlendiğini belirtmiş ve bu kapının Waelkens'in Tip C olarak adlandırdığı mezar stelleri tipi içinde değerlendirmiştir (Wulf 1993: 530).

1991 yılında Kütahya Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazısı çalışmalarında ise Amazon Lahdinin bulunduğu mezar yapısının 65m kuzeydoğusunda yine MS 2.yy'ın 3. çeyreğine tarihlenen kare planlı başka bir mezar yapısı tespit edilmiştir (Resim 6). Mezarın ilk katı tetrapylon şeklindedir. İlk olarak Th. Wiegand tarafından tespit edilen mezar yapısı bir kült yapısı ya da tetrapylon planlı bir mezar olarak değerlendirilmiştir (Wiegand 1911, 307). Daha sonra Aizanoi'da çalışmalar yapan Naumann bu yapıyı küçük bir tetrapylon veya dört kemerli bir yapı olarak tanımlamıştır (Naumann 1967, 237). Aslına bakılırsa yapının iki inşa evresi bulunmaktadır ve Roma Dönemi'nde mezar olan yapı Bizans Dönemi'ne geldiğimizde bir şapele dönüştürülmüştür. Mezar, 3.82 m x 3,73 m ölçülerinde olup Tetrapylon planlı mezarın iç ölçüleri 1.75 x 1.80 m'dir.

Yapının ilk katı dört köşesinde bulunan L kesitli payelerden oluşmaktadır. İlk katta stylobat, payelerin genişliği boyunca yapıyı sınırlandırır. Köşelerde attik-ion tarzında işlenmiş kaideler dört köşeli 1.85 m yüksekliğindeki payeleri taşır (Taşkıran 2019, 119). Wulf ve Türktüzün'ün araştırmalarına göre şapelin orta kısmında bulunan Eros kabartmalı lahdin Hierapolis nekropolündeki örnekler gibi tetrapylonun çatısına yerleştirildiği ortaya konmuştur (Wulf 1993: 533-535; Türktüzün 1993: 154). Böylece mezar, tetrapylon planının yanında MS 1. yy'da Roma'nın batı merkezlerinde karşımıza çıkan Baldakenli mezar olma özelliğini de yansıtmaktadır (Taşkıran 2019: dn. 62). Bu mezarda Baldakeni oluşturan kemerlerin üzerinde görülen üç fascialı arşitrav Suriye tipi kemer örnekleri ile benzerlik göstermesi bakımından araştırmamız için önemli bir veri sağlamaktadır.

Resim 5: Aizanoi Güney Nekropolis Nişli Mezar Çizimi (Türktüzün 1992, 86, Çizim 1)

Resim 6: Aizanoi Güney Nekropolis Baldakenli Mezar-Şapel Çizimi
(Türktüzün 1993: 157, Çizim 3)

Yukarıda bahsedilen iki mezar dışında Aizanoi’da sikkeler üzerinde Suriye tipi alınlıklı bir yapının varlığı üç farklı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu sikkelerden ilki Domitianus dönemine tarihlenmiştir. Ön yüzünde defne çelengi içinde imparator büstü, arka yüzünde ise Suriye tipi alınlık veya kemer içinde Zeus Aizaniton bir elinde kartal ve diğer elinde asa ile ayakta durmaktadır (Naumann, 1979: 91, Taf 76/43). Diğer iki sikke Hadrianus Dönemi sikkesidir ve ön yüzlerinde defne çelengi içinde imparator büstü bulunmaktadır (Naumann, 1979: 91). Domitianus sikkeleriyle aynı şekilde iki yanda ikişerden dört adet sütunun üstünde yükselen Suriye tipi alınlık içinde görülen bir elinde kartal ve diğer elinde asa ile ayakta duran Zeus Aizaniton (Naumann, 1979: Taf. 76/49), diğerinde ise Efes Artemisi (Naumann, 1979: Taf. 76/50) görülmektedir. Sikkeler üzerinde tasvir edilen Zeus’un Aizanoi Zeus Tapınağı’nın kült heykeli olabileceği bilinmektedir. Ancak tapınakta yapılan çalışmalar sonucunda heykelin böyle bir alınlık veya kemer içinde durduğuna dair bir veri bulunmamaktadır. Jes, Posamentir ve Wörrle’ye göre ise bu tasvir celladaki kült imgesini ortaya çıkarmak için yapılmış olmalıdır ve bir aediculayı temsil ediyor olmalıdır (Jes, Posamentir, Wörrle, 2010: 61), (Resim 7-8-9).

Resim 7: Domitianus
Sikkesi

(Naumann, 1979: 91,
Taf 76/43)

Resim 8: Hadrianus
Sikkesi

(Naumann, 1979: 91)

Resim 9: Hadrianus
Sikkesi (Efes Artemisi)

(Naumann, 1979: Taf.
76/50)

Suriye Tipi Alınlıklı Mezar Steli Tipolojisi

Suriye alınlıklı mezar stelleri ile ilgili tipolojik çalışmalar ilk kez MAMA ekibi tarafından yapılmış ve *Monumenta Asia Minoris Antiqua IX* bandında yayınlanmıştır. MAMA'ya göre Tip VI üçgen çatılı, Suriye tipi alınlıklı ve üçgen çatıyı taşıyan plasterlerinde ranke bezeme bulunan kapı biçimli mezar stellerini kapsamaktadır.

MAMA bu tipi üçgen çatı simalı ve simasız olmak üzere iki alt tipe ayrılmaktadır. Simasız olan tip VIA=Tip C Aizanoi 4a olarak adlandırılmıştır ve bu tipin en erken örneklerini temsil etmektedir (Resim 10). Bu tip Hadrianus Dönemi'nin son yıllarında üretilmeye başlanmıştır. Bazı erken örneklerde alınlığı taşıyan plasterler yerine halen Tip V'deki gibi kapı çerçevesi görülmektedir. Kemerler normalde plasterlerin hemen üzerinde taşıdığı bir arşitrava sahiplerdir ancak bazen bu plasterlerin taşıdığı arşitravlar kesintisiz şekilde yapılmıştır ve bu da Suriye tipi kemeri steller üzerinde oluşturmuştur.

Resim 10: Tip VI-VIA=Tip C Aizanoi 4a, 4b, 5

Waelkens'e göre alınlık üstü ranke ve kıvrık dal-çiçek motifleriyle süslenmiştir. Bununla beraber üçgen alınlıktaki ranke ve kıvrık dal-çiçek motifleri Antoninus Pius Dönemi'nin başından, MS 3.yy.a kadar olan dönemde sarmaşık dal motifine dönüşmüştür. Üçgen alınlık içinde Suriye tipi alınlık bulunur. Suriye tipi alınlık altında bir arşitrav vardır. Bu arşitrav plasterler tarafından taşınır. Bazı örneklerde Suriye tipi alınlık altında bir arşitrav kesintisiz yapılır ve doğrudan Suriye tipi alınlığı oluşturur. Stel ise alınlığı taşıyan rankeli plasterler bulunur. Ayrıca bu tipte alınlığın iki yanındaki yarım palmet şeklinde yapılmış köşe akroterlerinin MS 2.yy.ın ortalarından sonra kaybolduğu öne sürülmektedir (MAMA IX, xlvii). İkinci tip ise Tip VIB=Tip C Aizanoi 4b olarak adlandırılmıştır ve zengin mimari süslemelere sahiptir (Resim 11). Üçgen çatısı simalıdır ve bu tipin Orta veya Geç Hadrian Dönemi'nin hemen başlangıcından kısa bir süre sonra ortaya çıktığı belirtilmektedir. Özellikle Antoninus Pius Dönemi'nde oldukça popüler olmuş ve MS 2.yy.ın üçüncü yarısından sonra sıkça üretilmiştir. Bazı erken örneklerinde plasterler üzerindeki ranke bezeme bir çerçeve içindedir ve sonrasında haşhaşlar eklenmiştir. Bu tip MS 2.yy.ın son çeyreğine kadar devam etmektedir. Bu tiplerdeki bazı steller çifte veya üçlü kapı steli şeklinde de yapılmıştır ve örneklerde alınlığı taşıyan plasterler yerine halen Tip V'deki gibi kapı çerçevesi vardır. Waelkens MAMA IX'da Tip VIC=Tip C Aizanoi 5 olarak adlandırdığı ve Tip VIA'nın bir diğer istisnai varyasyonu olarak tanımladığı bir tip ortaya koymuştur (Resim 8). Bu tip stellerin ise alınlığın içinin defne çelengi ile süslendiğini ve kemer arşitravı üzerinde çiçek ve haşhaşlar ile bezenmiş kıvrık dallar olduğunu belirtmiştir. Ancak üçgen çatı üzerinde kıvrık dal bezemesi yoktur ve plasterler sarmaşık veya asma dallarıyla süslenmiştir (MAMA IX, xlvii).

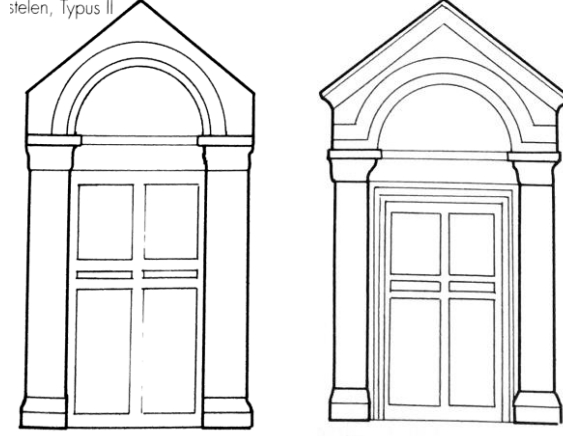
MAMA IX'da Tip VII olarak adlandırılan steller üçgen çatılı, Suriye tipi alınlıklı ve üçgen çatıyı taşıyan plasterlerinde yiv bezeme bulunan kapı biçimli mezar stellerini kapsamaktadır (Resim 9). Waelkens bu tipi üçgen çatı simalı ve simasız olmak üzere iki alt tipe ayrılmaktadır. Simasız olan tip VIIA=Tip C Aizanoi 6a olarak adlandırılmıştır ve bu tipin en erken örneklerini temsil etmektedir. Bu tip steller Antoninus Pius Dönemi'nde üreilmeye başlanmış ve bulunan stellerin büyük bir çoğunluğu Antoninus Pius Dönemi'nin ilk yarısına tarihlenmiştir ve sonrasında çok az kullanılmıştır. MS 2.yy.ın ortalarından sonra VIIA=Tip C Aizanoi 6b olarak adlandırılan üçgen çatısında siması bulunan tip kullanılmaya başlanmıştır. Bu tip stellerin bazılarında plasterler üzerindeki yivler alt tarafta içleri doldurulmuş olarak yapılmıştır ve birkaç istisna dışında üçgen çatı her zaman sarmaşık dallar ile süslenmiştir. MS 2.yy.ın ortalarından sonra alınlığın iki yanındaki köşe akroteri şeklinde yapılmış yarım palmetler yerini rozetlere-çiçeklere bırakmıştır. MAMA IX'da Tip VII başlığı altında toplanan steller yiv plasterli yerel lahitlere benzetilmektedir ve bu benzerlik ekonomik nedenlere bağlanmaktadır. Bu tip VIA ve VIB tiplerinin daha az çalışma saati harcanarak yapılan ve görece daha ucuz olan bir çeşididir (MAMA IX, xlviii).

Resim 11: Tip VII-Tip VIIA=Tip C Aizanoi 6a, 6b.

Lochman ise Suriye tipi alınlıklı mezar stelleri için Kapı Biçimli Naiskos Stel Tip II adı altında iki alt tip önermiştir (Resim 12). Kapı Biçimli Naiskos Stel Tip IIa bu tipin en erken örneklerini temsil eder. Üçgen çatılı, Suriye tipi alınlıklı, rankeli veya yivli plasterleri olan kapı tipi naiskos mezar stelidir. Üçgen çatısı düz yapılmıştır ve sima kısmı bulunmamaktadır. Lochman bu tipi MS 130-165 yılları arasında tarihlemiştir. Üçgen alınlık ranke ve kıvrık dal-çiçek motifleriyle süslenmiştir. Üçgen alınlıktaki ranke ve kıvrık dal-çiçek motifleri MS 145-170 arasında sarmaşık dal motifiyle birlikte kullanılır. Rankeler gevşektir ve kaulis çanakları belirgindir. Sarmaşık yaprak, tomurcuk ve haşhaşlar MS 140 sonrasında ortaya çıkar. Üçgen alınlığın iki yanında yarım palmet şeklinde yapılmış köşe akroterleri bulunur. Üçgen alınlık içinde Suriye tipi alınlık bulunur. Suriye tipi alınlık altında bir arşitrav bulunur ve bu arşitrav plasterler tarafından taşınır. Alınlığı taşıyan rankeli plasterler veya yivli plasterler vardır (Lochman, 2003: 40). Tip IIb üçgen çatılı ve Suriye tipi alınlıklıdır. Üçgen çatısı simalıdır. Lochman bu tipi MS 145-200/20 yıllarına tarihlemiştir (Lochman, 2003: 40, 41). Lochman stelleri sima profillerine göre sınıflandırmıştır. Fakat MAMA IX'da plaster üzerindeki bezeme farklılıklarından kaynaklanan alt tipleri kendi tipolojisini yaparken göz önünde bulundurmamıştır. Ancak bezemeleri sima-alınlık rankesi, lento rankesi ve plaster rankesi olarak sınıflandırmış ve kronolojik olarak gelişimini değerlendirmiştir (Lochman, 2003: 47, Textabb. 10). Üçgen alınlık ranke ve kıvrık dal-çiçek motifleriyle süslenmiştir. Üçgen alınlık sima profillidir ve sima rankesi MS 140/45'ten sonra ranke ortalarında üç farklı bezeme (tohum, çiçek, tomurcuk) kullanılarak yapılmıştır. Üçgen alınlıktaki ranke ve kıvrık dal-çiçek motifleri MS 145-170 arasında sarmaşık dal motifiyle birlikte kullanılır. Rankeler gevşektir ve kaulis çanakları belirgindir. Sarmaşık yaprak, tomurcuk ve haşhaşlar MS 140 sonrasında ortaya çıkar. Üçgen alınlığın iki yanında yarım palmet şeklinde yapılmış köşe akroterleri bulunur. Üçgen alınlık içinde Suriye tipi alınlık bulunur. Suriye tipi alınlık altında bir arşitrav bulunur. Bu arşitrav plasterler tarafından

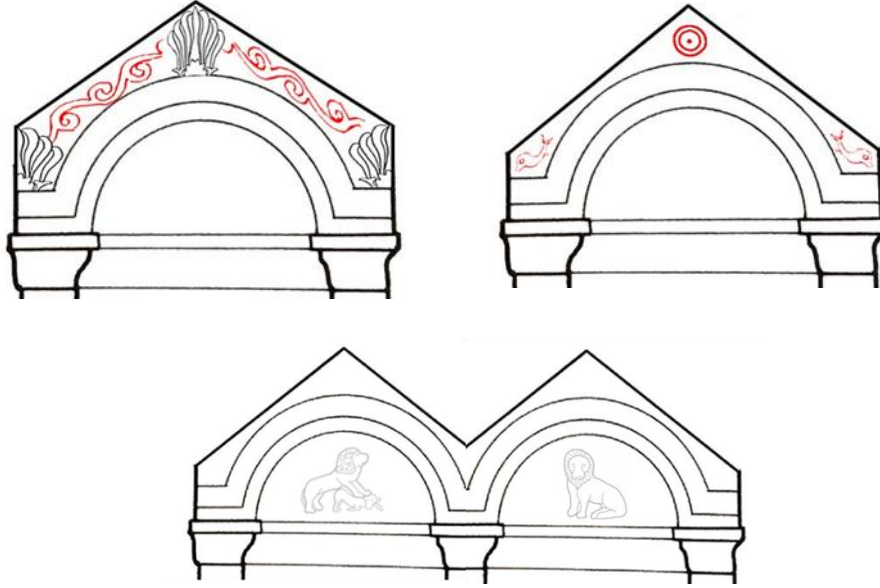
taşınır. Stel kenarlarında alınlığı taşıyan rankeli plasterler veya yivli plasterler bulunur (Lochman, 2003: 40).

Resim 12: Tip Ila-Tip Iib

Erdiñç'in tipolojisine göre ise Aizanitis mezar stelleri Tip 5 ve Tip 5a Suriye tipi alınlıklı mezar stellerini temsil etmektedir (Erdiñç, 2020; 76). Aizanitis Tip 5 Suriye tipi alınlıklı, kapı biçimli dikdörtgen gövdeli mezar stelleridir (Erdiñç, 2020: 77). Suriye tipi alınlıklı stellerin erken örneklerini temsil eder (Resim 13). Aizanitis Bölgesi'nde 97 adet bulunmaktadır (bk: Erdiñç 2020, Katalog no:200-296). Suriye tipi alınlıklı, gövdesi plasterlerle destekli kapı biçimlidir. Üçgen alınlık üstünde sima ve kapı çerçevesi bulunmaz. Kapı dört panele ayrılmıştır ve paneller arasında dar dikdörtgen kör paneller bulunmaktadır. Kapının iki yanında alınlığı taşıyan plasterler bulunmaktadır. Tip 5'in erken örneklerinde alınlık üstünde sima bulunmaz. Ancak MS 2.yy.ın ilk yarısından sonra sima eklenir. MS 2. yy. ortalarına doğru kapı çevresine üç fascialı bir çerçeve eklenmiş ve böylece stele derinlik kazandırılmıştır (Erdiñç, 2020: 77). Erken örneklerde, alınlıklarda tepe akroterinin her iki yanında yer alan ranke bezemesi uzun ve alçak dalgalar şeklinde işlenmiştir. MS 2.yy.ın ilk çeyreğinden 2.yy ortalarına kadar alınlık üstünde kıvrık dallar giderek irileşmiş ve aynı zamana sarmaşık dallar görülmeye başlamıştır. Ancak MS 150 sonrasında alınlık siması eklenmiş ve alınlık üstündeki bu alan yok olmuştur. Alınlık simasının eklenip palmet akroterlerin ortadan kalkmasıyla alınlık üstünde süsleme alanı kalmamıştır. Bunun yerine alınlığın üst noktasında dar palmetler, omphalos, çiçekler ve aynalar ile köşelerde yunusların bulunduğu alınlık şemaları karşımıza çıkmaya başlar. Stellerdeki yazıtlar ise Suriye tipi kemer üzerinde tek ya da iki sıra veya alınlık altındaki silmede tek sıra olarak görülmektedir. MS 2.yy. ortalarından sonra alınlığı taşıyan plasterler üzerindeki plaster başlıklar akanthus yapraklarıyla süslenerek korinth başlığı gibi yapılmıştır. İki plaster başlık arasında oluşan frizde ise açık ve kapalı palmetler ile girland bukranion dizisi görülmeye başlamıştır. Suriye tipi alınlık içinde ise az sayıda da olsa büstler, eller, sıklıkla aslan, kartal, kalathos figürleri bulunmaktadır. Çifte stellerde her iki alınlık içinde bir tarafta kadını, diğer tarafta ise erkeği temsil eden figürler görülmektedir. Alınlığı taşıyan ve kapının iki yanında bulunan plasterlerdeki rankeler üzerinde çiçekler erken dönemlerde sıkça görülmeyen süslemelerdir. Ancak MS 125'ten sonra alınlık üzerindeki yüzey, çiçekli ranke bezemeleriyle dolar. Çiçekli

ranke bezemeleri, MS 140'tan itibaren akanthus yapraklı ranke bezemeleri ile aynı gelişimi göstermektedir. MS 2.yy. ortalarında ise plasterlerde yiv bezemeler görülür. Bununla beraber MS 2.yy. ortaları ve sonrasında plasterler üzerindeki rankeler çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeveler hafif dışa bombelidir ve bu durum Antoninus Pius Dönemi'yle başlayan motiflerin kabartma yüksekliklerinin artmasıyla doğru orantılıdır. MS 2.yy.ın ilk çeyreğinden MS 3.yy.a kadar kullanılmıştır (Erdoğan, 2020: 78-79).

Resim 13: Tip 5 Suriye Tipi Alınlık Şemaları

Erdoğan'ın tipolojisinde yer alan Tip 5a ise Suriye tipi alınlıklı, gövdesi plasterlerle destekli kapı biçimlidir (Resim 14). Aizanitis Bölgesi'nde 62 örnekle temsil edilmektedir. (Bk: Erdoğan 2020, Kat no: 297-358). MS 2.yy.ın ilk yarısından MS 3.yy.a kadar kullanılmıştır. MS 2.yy. ortalarında beşik çatıya sima ve gövdeye kapı çerçevesi eklenmiştir MS 2.yy. sonlarına doğru stellerin boyutları büyümüştür. Gövde üzerinde plasterlerin yanı sıra kapı çerçevesinin de eklenmesiyle kapının kapladığı alan küçülmüştür (Erdoğan, 2020: 79).

MS 2.yy. ortalarından sonra alınlık üstüne eklenen alınlık siması ile Tip 5'da olduğu gibi alınlık üstündeki süsleme alanı yok olmuştur. Bunun yerine alınlığın üst noktasında dar palmetler ve bu palmetlerden çıkan sarmaşık dallar, omphalos, çiçekler ve aynalar ile köşelerde yunusların bulunduğu alınlık şemaları karşımıza çıkmaya başlamıştır. Stel üzerindeki yazıtlar ise Suriye tipi kemer üzerinde tek ya da iki sıra veya alınlık altındaki silmede tek sıra olacak şekilde görülmektedir. MS 2.yy. ortalarından sonra plaster başlıklar da çoğu zaman akanthus yapraklarıyla süslenmiş korinth başlıklarını anımsatmaktadır. Bununla beraber MS 2.yy.ın sonlarına doğru Suriye tipi alınlık altında, plaster başlık yüksekliğinde ve iki başlık arasında bir friz bloğu oluşmuştur. Bu friz bloğu üzerinde açık ve kapalı palmetler, girdandlar ve girdand-bukranion dizisi genel olarak görülen süslemelerdendir. Suriye tipi alınlık içinde ise az sayıda da olsa büstler, eller, sıklıkla aslan, kartal, kalathos figürleri bulunmaktadır. Çifte stellerde her iki alınlık içinde bir tarafta kadını, diğer tarafta ise erkeği temsil eden figürler görülmektedir. Tip 5a hem simasız hem de simalı beşik

çatılı mezar steli örneklerini kapsamaktadır. Her iki örnekte de alınlık süsleme gelişimi Tip 5 ve Tip 5a'daki kompozisyon ile aynı şekilde devam etmiştir. MS. 2.yy. ortalarından sonra kapı üç fascialı bir çerçeve ile çevrelenmiş ve böylece kapı derinlik kazanmıştır. Alınlığı taşıyan ve kapının iki yanında bulunan plasterlerdeki rankeler ancak MS 125'ten sonra çiçekli ranke bezemeleriyle dolar. Böylece Tip 5 ile başlayan plaster süslemeleri Tip 5a'da da devam eder. Ranke bezemeleri, MS 150'den itibaren çiçekli kıvrık dallar, akanthus yapraklı ranke bezemeleri ile rankelere haşhaşların eklenmesiyle devam eder. Bununla beraber MS 2.yy. ortaları ve sonrasında plasterler üzerindeki rankeler çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeveler hafif dışa bombelidir ve bu durum Antoninus Pius Dönemi'yle başlayan motiflerin kabartma yüksekliklerinin artmasıyla doğru orantılıdır. Çerçevesel rankelerle aynı dönemde plasterler üzerinde yiv bezeme görülmeye başlamıştır. Bu bezeme mezar stelinin görüntüsünün mimari bir yapı gibi görünmesini sağlamaktadır (Erdoğan, 2020: 80).

MS 2.yy. ortalarına doğru stellerin boyutları büyür ve bunu aksine kapılar, stel üstünde daha az yer kaplayarak küçülür. MS 50'de kapıların tüm stel gövdesini kaplamasından sonra MS 2.yy.a yaklaştıkça kapının iki yanından plasterlerin ortaya çıkması (MS 100 civarı), sonrasında kapının çevresine kapı çerçevesi eklenmesiyle (MS 150 civarı) kapılar gövde üzerinde küçülmeye başlamıştır. Aynı zamanda kapılar küçüldükçe derinlik artmış, plaster-çerçeve-kapı kompozisyonu derinleşmiştir (Erdoğan, 2020: 80).

Resim 14: Tip 5a Suriye Tipi Alınlık Şemaları

Aizanoi'da Suriye tipi alınlıklı olarak adlandırılan mezar stellerinin tümü için aynı ifadeyi kullanmak doğru olmayacaktır. Nitekim özellikle MS 125 civarında bu tipin

ortaya çıkışı ile birlikte yaklaşık olarak MS 2.yy ortalarına kadar aslında gövdenin iki yanındaki plaster ve plaster başlıklara oturan Suriye tipi kemerlerin bulunduğunu söylemek daha doğru olacaktır (Erken örnekler için bk: Waelkens, 1986: 75; MAMA IX, no: 377; MS 150 civarı ve sonrası için bk: Lehmler-Wörrle, 2002: Abb. 59). Bu nedenle MS 2. yy'ın ilk çeyreği ile MS 2.yy ortalarına kadar üretilen bu tip mezar stellerine Suriye tipi kemerli ifadesini kullanmayı daha uygun buluyoruz.

Aizanoi dışında Yukarı Tembris Vadisini kapsayan Kotiaecion, Synaus, Cadi, Appia ve Tiberiopolis kentlerine baktığımızda da Suriye tipi alınlıklı mezar stellerini görmekteyiz (MAMA X, no: 2, 4, 5, 7, 41, 46, 117, 166, 137, 141). Ancak söz konusu bölgedeki stellerin alınlıkları Aizanoi'da gördüğümüz alınlıklardan biçimsel olarak farklıdır. Alınlıklar, Suriye tipi olmaktan daha ziyade üçgen alınlık içine açılmış yarım daire veya 2/3 daire şeklinde bir niş görünümündedir. Kemer üzerinde taç bloğu veya arşitravı izlemek zorlaşmıştır. Bu tip mezar stellerini MAMA ekibi Tip C Altıntaş I olarak adlandırmıştır (MAMA X, xxvi). Waelkens'in tipolojisinden yola çıkılarak adlandırılan Altıntaş Tip C I dikdörtgen veya üçgen çatılı, gövde kısmında kapı betimlemesi olan mezar stelleridir. Genellikle iki fascialı bir lento, söve ve alınlığa sahiptir. Dış fascia sade bırakılmış, iç fascia ise MS 200 civarında sarmaşık dallarıyla süslenmiştir (MAMA X, xxvi).

Aizanoi dışındaki çevre yerleşimlerde Aizanoi'daki kadar çok sayıda ve Suriye tipi alınlık formunda yapılan örnekler azdır. Kotiaecion ve Appia'da görülen çok az örnekte gerçek anlamda Suriye tipi alınlıklı mezar stellerine rastlamaktayız (Drew-Bear vd., 2007: 141. Tugay Anadolu Kültür-Sanat ve Arkeoloji Müzesi Env. No: 6553). Bunlar genel olarak Suriye tipi kemer veya yarım daire niş şeklinde adlandırılabilir. Gediz ilçesinin Gökler kasabasından bulunan stelde ise üçgen alınlıkta, yarım daire niş içinde kadın ve erkek figürleri, gövdede ise bir kemer altında tek başına bir erkek figürü görülmektedir (Drew-Bear vd., 2007: 223. Tugay Anadolu Kültür-Sanat ve Arkeoloji Müzesi Env. No: 9512). Nitekim bu kemerli sahneler özellikle Yukarı Tembris Vadisinde MS 3.yy başlarından sonra insan figürlerinin içinde ayakta durur vaziyette yapıldığı kemerli mezar stellerine dönüşecektir (Pfuhl-Möbius, 1977: Taf. 171, 1137, 1138). Bu durum bölge ve kentler özelinde ayrı bir tipolojik çalışmanın yapılması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Suriye tipi kemerin tapınak girişlerinde, peristilde geçitlerin bir parçası olarak veya süsleme amaçlı kullanıldığı açıktır. İlk bakışta doğu kökenli gibi görünse de Roma dünyası tarafından kolayca kabul edilmiş ve sevilerek kullanılmıştır. Hrnčiarik'e göre dekoratif bir unsur olarak kullanılmış gibi görünse de, ortaya çıkışına ilişkin daha kapsamlı bir araştırma, esas olarak dini yapılarda bulunduğunu ve aynı zamanda sembolik bir değeri de olduğunu açıkça göstermektedir (Hrnčiarik, 2014: 104). Bu anlamda Suriye tipi alınlıkları mezar stelleri ışığında değerlendirmek konunun kapsamına yeni bir unsur daha ekleyecektir.

Aizanoi'da MS 2.yy'da Suriye tipi alınlıklı mezar stellerinin ortaya çıkışı aslında Anadolu'da bu tipte alınlık ve kemerlerin kullanılmaya başlamasıyla birlikte olmuştur. Bu durumda Aizanoi'da Suriye tipi alınlık modası aslında Anadolu çapında başlayan bir modanın yansımaları diyebilmekteyiz. Çünkü örneklendirdiğimiz tüm mimari yapıların inşa tarihlerine bakıldığında yaklaşık olarak MS 2.yy karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Aizanoi mezar mimarisi, sikkeler ve stel tipolojileri

eklendiğinde Aizanoi'da MS 2.yy öncesinde Suriye tipi alınlık modasının henüz başlamadığı ve bu tarihten itibaren sevilerek kullanıldığı açıktır.

Aizanoi Suriye tipi alınlıklı ve Suriye kemerli mezar stellerinin entablaturü genellikle üç fascialı arşitravdan oluşmaktadır. Sadece iki örnekte arşitrav üstünde balık pulu motifi ve bir örnekte ise ion kymationu görülmektedir (Balık pulu için bk: Waelkens, 1986: 104, Aizanoi Kazı Env. No: A15. MP08; MAMA IX, no: 465; ion kymationu için bk: Waelkens, 1986: 101). Tek başına yapılan mezar stellerinde gördüğümüz Suriye tipi alınlık çifte mezar stellerinde daha farklı bir anlam kazanmıştır. Çifte mezar stellerinde entablaturün kesintisiz olarak her iki mezar steli üzerinde devam etmesi Suriye tipi alınlığın genel şemasına değişikliğe uğratmadan uyulduğunu gösterir ki bu durum Aizanoi Suriye tipi alınlıklı mezar stellerine özgü özelliklerden birisidir.

Aizanoi'da bu denli sevilerek kullanılmış ve çok sayıda üretilmiş olmasına rağmen komşu sayılabilecek bir coğrafyada bulunan Yukarı Tembris Vadisi kentlerinde Suriye tipi alınlığın bilinen şekliyle uygulanmamasının bir nedeni olmalıdır. Bu tamamen yerel üretimle açıklanacağı gibi bir diğer yandan da Aizanoi'daki gelişmiş taş işçiliğini ve Suriye tipi alınlığı bilen ve uygulayan ustaların varlığını göstermektedir. Diğer yandan kentteki mezar steli tipolojisine bir bütün olarak baktığımızda tarihsel süreç içinde geçiş veya form değişikliği ile bu tipin ortaya çıkmadığını ve direkt olarak MS 2.yy ile birlikte üretildiğini görmekteyiz. MS 2.yy. ortalarından sonra ise plaster başlıkların çoğu zaman akanthus yapraklarıyla süslenerek korinth düzeninde bir tapınak cephesi görünümü kazanması ölen kişinin tanrının yanında-evinde olduğu inancını da destekler niteliktedir.

Kaynakça

- Drew-Bear, T. - Demirkök, F. – Dönmez, E. Ş. ve Türktüzün, M. (Ed.). *Ben Anadolu'da doğdum / I was born in Anatolia / Je suis né en Anatolie: Tugay Kültürü Anadolu Kültür-Sanat ve Arkeoloji Müzesi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2007.
- Erdinç, Z. *Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Arkeoloji ABD, Denizli, 2020.
- Haspels, C. H. E. *The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments I-II*, Princeton, 1971.
- Heberdey, R. - Wilberg, W. *Grabbauten von Termessos in Pisidien*, *ÖJH* 3, Wien 1900, 177 - 210.
- Hrnčiarik, E. "Some Remarks on Roman Buildings with a "Syrian Arch", *Turkey Through The Eyes Of Classical Archaeologists, 10th anniversary of cooperation between Trnava University and Turkish universities*, Trnava, 2014.
- İznic, E. *Roma İmparatorluk Döneminde Frigya Epiktetos merkezlerinde (Dorlaeyon, Nacolea, Midaeum, Cotiaem, Aezanai) Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- Jes, K. *Ein Hochhellenistischer Statuettenkopf Aus Aizanoi*, *AA*, 2001, 295-301.
- Jes K. - Posamentir, R. - Wörrle, M. "Der Tempel in Aizanoi und Seine Datierung", *Aizanoi und Anatolien* (Ed. K. Rheidt), Mainz, 2010, 58-87.
- Kağıtçı M. *Bargylia Hadrian Tapınağı ve Anadolu'daki Benzer Örnekleri*, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.
- Knell, H. *Des Kaisers neue Bauten*, Mainz am Rhein 2008.
- Kortanoğlu, R. E. *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.
- Kortanoğlu, R. E. *Notes on Façade Architecture and Ornamental Elements on Monumental Rock-Cut Tombs in Highland of Phrygia in Hellenistic and Roman Imperial Periods*, *TÜBA-AR* 19, 2016, 243-267.

- Lanckoronski, K. G. V. Pamphylia ve Pisidia Kentleri, Cilt 1, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri, İstanbul, 2005.
- Lehmler, C. – Wörrle, M. Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi III: Aizanitica Minora I, *Chiron* 32, 2002, 571-646.
- Lochman, T. Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien. Basel: Art Print, 2003.
- López de Corselas, M. P. En torno al “entablamento arcuado” y al “frontón sirio” en la arquitectura construida y la Iconografía arquitectónica romana. *OCNUS* 20/2012, Bologna 2012, 181-212.
- MAMA IX, Levick, B. – Mitchell, S. – Potter, J. – Waelkens, M. (Ed.) Kayıt altına alanlar: Cox, C., Cameron, A., Cullen, J. Monumenta Asiae Minoris Antiqua, IX: *Monuments From the Aezanitis*, London: Gloucester Printed in Great Britain., 1988.
- MAMA X, Levick, B., – Mitchell, S., – Potter, J., – Waelkens, M. (Ed.) Kayıt altına alanlar: Cox, C., Cameron, A., Cullen, J., Monumenta Asiae Minoris Antiqua, X: *Monuments from the Upper Tembris Valley, Cotiaenum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis*, London: Gloucester Printed in Great Britain, 1993.
- Magie, D. Roman Rule in Asia Minor, I-II, Princeton, Princeton Univ. Press., 1951.
- Naumann, R. Der Zeustempel zu Aizanoi, *Deutsches Archäologisches Institut, Denkmäler antiker Architektur*, 12. Berlin: Verlag Walter de Gruyter und Co., 1979.
- Perrot, G. Histoire de L'Art dans L'Antiquité V: Perse, Phrygie, Lydie et Carie, Lycie, Paris. Librairie Hachette, 1890.
- Pfuhl, E. - Möbius, H. Die Ostgriechischen Grabreliefs, Textband II, Published by Philip von Zabern, Mainz, 1977.
- Ramsay, W. M. Some Phrygian Monuments, *JHS* III, 1882, 256-263.
- Ramsay, W. M. The Cities and Bishoprics of Phrygia, I-II, (yeniden basım), New York, Arno Press. (İlk baskı: Oxford, 1895, 1897), 1975.
- Rheidt, K. Aizanoi in hellenistischer Zeit, *Asia Minor Studien*, Band 61, 2008, 107-121.
- Rheidt, K. Pile Foundation in the Anatolian Mountains- Wrong Technique at the Wrong Place? *Proceedings of the Third International Congress on Construction History*, 2009, 1219-1226.
- Sear, F. Roman Architecture, Cornell University Press, New York 1982.
- Strabon, Geographica (Çev. A Pekman), İlke Kitapevi, Ankara, 2012.
- Şahin, S. Phrygia Epiktetos, *AST*, IV, Ankara, Kültür Bak.Yay., 1986, 265-268.
- Taşkıran, M. Aizanoi Güney Nekropolisi, *Aizanoi IV, Özel Sayı, Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu*, 111-134, 2019.
- Türktüzün, M. Çavdarhisar (Aizanoi) Roma Devri Nekropolü Kurtarma Kazısı, 2. *MKKS*, 81-94. 1991.
- Türktüzün, M. Çavdarhisar (Aizanoi) Nekropolü Kurtarma Kazısı”, 3. *MKKS*, 151-166, 1993.
- Waelkens, M. *Die Kleinasiatischen Türsteine: typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, Mainz am Rhein: Philipp von Zabern, 1986.
- Ward-Perkins, J. B. Roman Imperial Architecture, Yale 1981.
- Wiegand, Th, MHTHP STEYNHNNH, *AM* 36, 302-307, 1911.
- Wulf, U. Zwei Grabbauten in der Südwestnekropole von Aizanoi, *AA*, 527-541, 1993.
- Yegül, F. The Bath-Gymnasium Complex at Sardis. Sardis Report 3. Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1986.
- Yegül, F. – Favro D. Roman Architecture and Urbanism From the Origins of Late Antiquity, Cambridge University Press, 2019.